

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

вадження системи інтерактивного навчання приносить користь: конкретному учню – усвідомлення включення у спільну роботу, готовність до роботи в групах, розвиток рефлексії, становлення суб'єктивної позиції в навчанні; навчальній групі – розвиток навичок спілкування і взаємодії в малій групі, формування ціннісно-орієнтованої єдності групи, прийняття моральних норм і правил спільної діяльності; класу – оцінювання процесу і результату спільної діяльності, підвищення пізнавальної активності класу, розвиток аналізу й самоаналізу у процесі групової роботи; у траєкторії зв'язку «клас – учитель» – нестандартний підхід до організації навчального процесу, підвищення пізнавальної активності класу, багатомірне опанування навчального матеріалу, формування готовності до особистісної взаємодії. Використання інтерактивних методів навчання на уроках в початковій школі допомагає досягнути триєдиної мети навчання: навчальної, розвивальної та виховної.

Література:

1. Державний стандарт початкової загальної Освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/
2. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О. Пометун, Л. Пироженко. – К., 2002. – 136.
3. Стребна О.В. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. / О.В. Стребна, А.О. Соценко. – Х. : Видавнича група «Основа», 2006. – 27 с.

Лушпай Н. Л.*

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

У статті автор, долучаючи інформацію з особистого вчительського досвіду, акцентує увагу на доцільності впровадження пошуково-дослідницьких завдань, виконання різних видів творчих вправ під час самостійної роботи учнів.

Нагальною потребою сучасної школи є створення умов, за яких кожен учень мав би змогу навчитися самостійно здобувати необхідну інформацію, використовуючи її для власного розвитку, самореалізації, для розв'язання існуючих проблем. Ціле-спрямований розвиток у школярів умінь та навичок самостійного здобуття знань – це один із пріоритетів підвищення якості освіти [1; с. 49].

Основою сучасного уроку словесності є спільна діяльність учителя та учня. Але при цьому варто звертати увагу й на самостійну роботу учнів, що дає бажані наслідки лише тоді, коли вчитель добре продумає її, заздалегідь визначить місце в системі методів і прийомів усієї навчальної діяльності, постійно проводить її, поступово ускладнюючи та урізноманітнюючи форми, розвиваючи творчу ініціативу учнів, виховуючи

* © Лушпай Н. Л.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

їхні естетичні вподобання.

Проблему самостійної діяльності школярів розв'язувало багато мовознавців (Л. Скуратівський, О. Біляєв, М. Вашуленко, Г. Шелехова, С. Омелчук). Своє відображення знайшла вона й у методиці викладання рідної мови в середній школі.

Історико-педагогічний аналіз проблеми самостійної діяльності суб'єктів учіння як засобу активізації навчального процесу здійснено О. Адаменко, А. Булдою, А. Вихрущем, Н. Гупаном, Н. Дем'яненко, М. Євтухом, І. Зайченком, Г. Кловак, В. Майбородою, О. Микитюком, Н. Побірченко, О. Сухомлинською; вплив самостійної роботи на процес пізнання обґрунтовано у розвідках В. Буряка, В. Вергасова, Б. Єсіпова, О. Мороза, Р. Нізамова, М. Нікандрова, П. Підкасистого, Т. Шамової, Г. Щукіної.

Мета статті – звернення уваги педагогів на самостійну роботу як важливу форму навчальної діяльності учнів на уроках української мови і літератури.

Формування самостійності учнів, уміння самостійно вчитися, а також надбання таких якостей, як спостережливість, цілеспрямованість, відповідальність – одна з актуальних проблем процесу навчання і виховання. Самостійна робота – це вища форма навчальної діяльності учня, що є формою самоосвіти [8, с. 221].

Сутність самостійної навчальної роботи полягає, на думку Б. Єсіпова, у тому, що «це така робота, що виконується без особистої участі вчителя, але по його завданню в спеціально наданий для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, проявляючи свої зусилля й виражаючи в тій або іншій формі результати своїх розумових і фізичних (або тих й інших разом) дій» [5, с. 81].

Про значення самостійної роботи, яка сприяє розвитку розумових здібностей дитини, писали і визначні діячі прогресивної педагогіки, зокрема К. Ушинський, М. Бунаков, В. Водовозов, О. Герд, П. Лесгафт, В. Вахтеров та ін. Так К. Ушинський вважав, що навчання дітей повинно здійснюватися переважно на основі вражень, здобутих ними безпосередньо з навколишнього світу. Він висунув і розробив положення про значення знань, здобутих самими дітьми [6, с. 25].

Самостійна діяльність учнів розвиває їхні творчі здібності, сприяє здобуванню знань. Тому педагог під час такої роботи має диференціювати та індивідуалізувати процес навчання; залучати учнів до випереджувального навчання; стимулювати роботу з додатковою літературою; розвивати аналітичне мислення, уміння робити узагальнення; формувати в них навички самооцінки та самоконтролю щодо власної навчальної діяльності.

Успіху в розвитку потреби в самоосвіті можна досягти лише за умови систематичного керівництва самостійним набуттям знань учнями й організації в школі їхньої пізнавальної діяльності.

На уроках української мови і літератури учні не лише ово-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

лодівають певною сумою знань, але й формують критичне й творче мислення, а також виробляють уміння й навички, необхідні для самостійного пошуку, аналізу й оцінювання інформації. У процесі самостійної діяльності школярі контролюють інформацію, піддають її сумніву, опрацьовують і систематизують, пишуть тексти, виступають перед аудиторією, оволодівають навичками ділової комунікації, накопичують досвід самостійного набуття нових знань.

Учні у процесі самостійної діяльності на уроках словесності беруть участь у дискусіях, не нав'язуючи своєї точки зору.

Для підвищення рівня самостійності учнів та їхньої творчої активності під час уроків варто використовувати прийоми розвитку творчого мислення, цікаві засоби написання віршів, оповідань, реклам. Цьому сприяють вправи на знаходження оригінальних варіантів закінчення творів, нестандартних ситуацій, створення проблемних ситуацій. Будувати навчальний процес варто так, щоб учні активно заглиблювалися в пошук, розв'язували поставлені завдання, на основі порівняння і зіставлення обирали оптимальні варіанти.

Наразі на уроках варто не подавати готові істини, а спонукати мислити, самостійно розв'язувати проблеми, зокрема використовувати завдання проблемного характеру, що активізує мислення, залучає учнів до пошукової творчої діяльності, до самостійної постановки завдань і їх вирішення.

Це можливо зробити під час проведення такої самостійної роботи:

Завдання: Знайдіть складнопідрядні речення, визначте головну та підрядну частини, показавши схематично.

Було це давним-давно, коли на нашу землю вторглися кочові ногайці. Одного разу під час такого набігу побачив молодий чужинець дівчину незвичайної вроди. Закохався в неї з першого погляду, забрав її з собою. Та не прийняло кочове плем'я дівчину-слов'янку, бо не покорилась вона чужим звичаям. Пішла красуня-вигнанка степом, шукаючи рідну оселю. Невдовзі народила вона дитину, яка відмовилась від материнського молока... і утворилось із того молока озеро, що потекло річкою Молочною. Під такою назвою річка увійшла у стародавні Руські описи, так називали й ногайське плем'я, яке жило поблизу її берегів... [7; с.11].

Потім доречно запропонувати учням звірити їхні схеми з кодограмою на дошці.

Кодограма

[Давним – давно], (коли...)	– сполучник	Коли?
[не прийняло], бо (...)	– сполучник	Чому?
[дитину], (яка ...)	– сполучне слово (підмет)	Яку?
[озеро], (що...)	– сполучне слово	Яке?
[плем'я], (яке...)	– сполучне слово (підмет)	Яке?

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Відповідь про сполучні слова та сполучники має бути такою – у даному тексті 5 складнопідрядних речень, 3 речення із сполучниковими словами, а 2 зі сполучниками.

Корисно практикувати формулювання тем для письмових робіт самими учнями – вони вдома обдумують і обирають певну тему, обґрунтовують доцільність її введення до загального переліку, а в класі висловлюють свою думку. Якщо тема сформульована справді цікаво, аргументи переконливі, учневі сміливо можна ставити високий бал. Найважливіше для педагога – створити умови для розкриття чуттєвого потенціалу особистості учня, а не тільки його розуму. Учитель може також запропонувати такі теми письмових робіт: «Чи варто втікати від життя?» (Моя полеміка з Іваном Вишенським), «Наодинці з Шевченком», «Віч-на-віч з Іваном Франком», «Моє ставлення до синів та невісток Кайдашів», «Я і Леся Українка».

Під час самостійної роботи (індивідуальної, групової) пропонуємо учням виконати чимало й інших видів творчих завдань:

- описати одного героя очима інших;
- скласти монолог (діалог) героїв;
- написати сторінку щоденника героя;
- описати зовнішність людини з певною метою – викликати жаль, зневагу, страх; інший варіант – з такою ж метою описати стан природи;
- передати характер героя за допомогою його мовлення;
- домислити долю героя (подію) і записати її.

Критерієм ефективності самостійної діяльності учнів є не тільки рівень досягнутих знань, умінь, навичок, а й сформованість інтелекту учнів. Кожен має можливість, спираючись на свої здібності, нахили, інтереси, суб'єктивний досвід, реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці. Важливо, щоб на уроці був забезпечений простір для переживання, думки, яви самих школярів.

Працюючи з дев'ятикласниками, дійшли висновку, що ефективним видом самостійної роботи є складання діалогів дискусійного характеру через залучення учнів до ділової гри, проведення дискусії, участь в дебатах. Наприклад: скласти діалог на тему: «Що нам потрібно відроджувати». У діалозі бажано акцентувати увагу на проблемі відродження України в різні історичні часи. У групах провести дискусію на тему: «Минуле, сучасне, майбутнє нашої держави».

На уроках мови пропонуємо учням самостійно виконати такі завдання: скласти опорну схему, узагальнювальну таблицю до теми, вправу, кросворд. Улюбленими завданнями з літератури є такі: випишіть слова, з якими автор звертається особисто до вас; випишіть ключові слова, накресліть опорну схему до твору (сюжетної лінії, долі героя); доберіть епіграф до твору; придумайте епілог; складіть таблицю, сенкан, систему запитань, завдань, створіть семантичну карту, яка б розкривала зміст духовного світу Івана Франка.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Під час вивчення оповідання Григора Тютюнника «Дивак», доречно спонукати учнів виконати такі завдання: скласти план характеристики персонажа художнього твору; схарактеризувати образ Олесея; висловити власні судження про характер хлопчика і його незвичайну поведінку; обґрунтувати думку про сутність життєвого призначення кожної людини, важливість збереження індивідуальності, як запоруки її майбутньої самореалізації; порівняти риси героя з власними, описати стан душі хлопчика (від його імені) після повернення додому; скласти кросворд за змістом оповідання.

Пропонуємо учням такі види творчих робіт:

- «Що б я порадив Олесеві?»
- «Як я зрозумів назву оповідання Григора Тютюнника?»
- «Як сам назвав би цей твір?»
- «Чи хотів би я мати такого друга, як Олесей?»

Процес самостійної літературної творчості повинен ґрунтуватися саме на сенсорному мисленні, коли дитина спочатку вчиться чути, бачити, відчувати, уявляти, а потім уже створювати власний текст.

Виробленню вмінь самостійної роботи сприяє виконання таких завдань:

- Написання творчої роботи на одну з тем: «Музика Слова», «Осінь мелодія», «Зимова казка», «Мова – диво!», «Пісня – душа народу!».
- Опиши кольори (запахи, смакові відчуття, ритм).
- Опиши предмет, явище, абстрактне поняття з певної позиції сприймання («Я – підручник», «Я – сонечко»), «Я – Доля», «Я – Мова», «Я – Україна»).
- Відтвори кольором почуття, які виникли в тебе під час читання твору.
- Добери музику, яка відповідала б твоєму настрою.
- Запиши враження від прочитаного в одній із систем:
 - а) читаючи твір, я чую;
 - б) читаючи твір, я бачу;
 - в) читаючи твір, я відчуваю.
- Напиши твір на одну з тем:
 - а) «Я потрапив у казку (оповідання, поему) і ...»;
 - б) «Як би я написав цей твір, коли б був його автором»;
 - в) «Чому цей твір такий цікавий».

Учні сьомого класу на уроках української літератури для розвитку навичок самостійної роботи можуть працювати над створенням проекту змішаного типу, наприклад, на тему: «Дитячі та юнацькі роки Т.Г.Шевченка».

Учні можуть працювати індивідуально, попарно, у групах, виконуючи диференційовані завдання. Зокрема, завдання біографам:

Початковий рівень: розповісти про дитячі роки поета, дати відповідь на запитання у підручнику.

Середній рівень: підготувати розповідь про життєвий

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

і творчий шлях поета.

Достатній рівень: взяти інтерв'ю в Т. Шевченка.

Високий рівень: написати лист Кобзарю.

Завдання літературознавцям:

Початковий рівень: скласти відгук про улюблену поезію Кобзаря.

Середній рівень: скласти тести до поезії.

Достатній рівень: скласти діаграму Вена, порівняти твори поета.

Високий рівень: скласти вірші про Т. Шевченка.

Завдання мистецтвознавцям:

Початковий рівень: скласти діалог – розповідь про художні здібності Тараса, про те, як вшановують творчість поета.

Середній рівень: розповісти про малярську спадщину художника.

Достатній рівень: намалювати ілюстрації до творів.

Високий рівень: скласти вірш «Шевченко – художник».

Види творчих робіт:

– Скласти пам'ятку юним громадянам.

– Намалювати ілюстрації до творів Т. Шевченка.

– Скласти поезію про Кобзаря.

– Скласти прислів'я та приказки про Шевченка.

– Створення презентації «Височіє над світом Шевченко

Тарас».

– Складання кольорограми почуттів поета.

– Створення символіки літературної діяльності Тараса Григоровича (яблуна, троянда, чорнобривець).

– Складання акровірша.

– Символіка мистецької спадщини, багатогранності талантів Шевченка, всенародної шани (барвінок, дуб, калина).

– Складання загадок про Тараса Григоровича.

– Складання правил юних шевченкознавців.

Учні кожної групи відповідають на питання анкети-самооцінки, картки взаємооцінювання та заповнюють щоденник самооцінки.

Отже, самостійна робота на уроках української мови і літератури має велике навчальне й виховне значення. Вона може дати бажані наслідки лише тоді, коли вчитель застосовує її в певній системі та послідовності; правильно керує нею; працює в тісному контакті з учителями інших предметів, особливо гуманітарного циклу. Завдяки самостійній діяльності учнів, використанню інтерактивних технологій, учні формують власне світобачення, орієнтовно визначають життєву позицію, своє місце в сучасному світі. Вони вчать пояснювати й обстоювати свою точку зору.

Література:

1. Базелюк І. І. Організація групової самостійної роботи учнів на етапі засвоєння нових знань / І. І. Базелюк // Педагогіка : Республ. наук. метод. зб.-к. – К. : Рад. шк., 1988. – 117 с.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

2. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра / В. К. Буряк // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 49-51.
3. Вакуленко Н. Л. Самостійна робота та наукові дослідження школярів / Н. Л. Вакуленко // Англійська мова та література. – 2005. – № 17(99) – С. 4-5.
4. Паламарчук В. І. Розвиток пізнавальної самостійності учнів / В. І. Паламарчук // Дивослово. – 1998. – № 5. – С. 45-49.
5. Солдатенков М. М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності: Монографія / М. М. Солдатенков. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – 198 с.

Маренчук О. М.*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ ДІТЕЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглядаються правові засади соціального захисту дітей, особливо соціальних категорій – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Особлива увага надається соціально вразливим категоріям дітей, тим, які перебувають у складних життєвих обставинах і являють собою особливу категорію соціального сирітства.

Сьогодні українське суспільство зазнає докорінних ціннісних і моральних змін в умовах суспільно-політичної та економічної криз, воєнної агресії на Сході, анексії Криму. У цих умовах передусім особливої уваги потребують найуразливіші верстви населення, до яких належать і діти, оскільки дитина завжди була об'єктом піклування з боку сім'ї, держави та й суспільства загалом.

Дитинство як життєвий етап будь-якої людини є одним із найважливіших періодів становлення особистості, коли формуються уявлення про всевіт, закладаються ціннісні та моральні орієнтири, формуються світоглядні настанови. Проте кризи в різних сферах життєдіяльності суспільства завжди породжують появу дітей, які залишилися без батьківського піклування. За офіційною державною статистикою, станом на 1 січня 2016 року в Україні (без урахування окупованих територій Сходу та Криму) перебуває на обліку 73182 дитини-сироти [13]. Причому, ці цифри щодня збільшуються через погіршення ситуації на Сході.

Метою статті є аналіз основних тенденцій становища дітей в Україні, особливо у зв'язку з поширенням явища сирітства на сучасному етапі розвитку суспільства. Сьогодні діти залишаються без батьківського піклування через різні причини: смерть батьків, визнання батьків недієздатними, позбавлення батьківських прав, засудження батьків до позбавлення волі або перебування під вартою, важкі хвороби, у тому числі асоціальні – алкоголізм, наркоманія, що перешкоджає виконувати батьківські обов'язки, відмову батьків від дітей тощо.

Особливої уваги питання захисту дітей-сиріт набули ще у ХХ столітті після Першої та Другої світових воєн у дослі-

* © Маренчук О. М.